

Slutsatser om vänsterpartiet

De tidigare artiklarna har visat att (v) helt anammat en reformistisk strategi. Det som skulle tala för att partiet de närmaste åren fortsätter längs den nuvarande linjen är riksdagsgruppens dominans i det interna livet, den svaga gräsrotsorganisationen och den bristande förankringen inom LO. Samtidigt är det mycket möjligt att en vänsteropposition växer fram inom partiet.

I denna artikel försöker vi knyta ihop analysen om vänsterpartiet. Hur kan vänsterpartiets politik relateras till de tidigare nämnda huvudstrategierna inom arbetarrörelsen? Finns det något gemensamt tankemönster bakom partiets hållning i olika frågor? Vilka sociala rötter kan förklara partiets politik, och hur kan dessa påverka partiets framtida utveckling?

Vilken strategi?

Lönnroth skriver att alla, även marxister, måste följa de ekonomiska lagarna och anpassa sin politik efter dessa, en inställning som vi sett delas av en stor del av vänsterpartiets ledning. Men vilka är de ekonomiska lagarna, och vilka är det som tjänar på att dessa upprätthålls? Är inte de rådande ekonomiska lagarna kapitalismens ekonomiska lagar? Är inte poängen bakom den socialistiska idén att ifrågasätta själva spelets regler, och försöka att hitta ett sätt att genomdriva en annan ekonomisk ordning? Dessa frågeställningar verkar ha försvunnit.

Efter det att VPK bytte namn har det inom partiet pratats mycket om vikten av ett pluralistiskt synsätt, att se saker och ting från olika perspektiv och av politisk breddning. Samtidigt är det en monolitisk argumentation som förts fram för att motivera partiets praktiska politik, att det på något sätt skulle vara "nödvändigt" att rösta för nedskärningar. "Vi hade inget val". "Det handlade om att välja det minst onda". "Finns det inga pengar finns det inget annat man kan göra". "Det gäller att göra det bästa möjliga av situationen". Inför de kapitalistiska lagarna tog det pluralistiska filosoferandet ett bjärt slut. Att föra fram idén om ett samhälle som "slutgiltigt och oåterkallelligt" skulle vara socialistiskt vore tydligen djupt odemokratiskt, men är då inte tanken att vårt samhälle "slutgiltigt och oåterkallelligt" måste följa marknadens spelregler en lika odemokratisk tanke?

Jäktet i de parlamentariska korridorerna leder lätt till fartblindhet, och då blir det lätt att glömma "de stora frågorna".

Den franske filosofen Jean-Paul Sartre hävdade att det som kännetecknar människans existens är att hon är fri. Själva uppgivandet av friheten är ett

uttryck för frihet. Människan skiljer sig från djuren just emedan hon inte agerar enligt ett stimuli-responsförhållande, att hon inte blott är det hon är utan att hon hela tiden kan "utkasta" andra möjligheter för sig själv, skapa sig andra mål. Hon kan under vissa omständigheter bryta med sin hittillsvarande tillvaro och välja att bli något annat. Hon kan förneka - säga nej till - det givna.

Också inom arbetarrörelsen har frågan om strategi och taktik inte haft några givna svar. Vi började vår analys med att peka på tre huvudstrategier som historiskt sett arbetarrörelsen haft att ta ställning till: den reformistiska, den anarkistiska och den marxistiska. Alla tre strategier har både sina fördelar som baksidor. Även om de implicit leder till olika slutsatser om hur man bör handla kan de samtidigt också komplettera varandra eller åtminstone skapa en situation där man inte behöver begränsa sig till en valmöjlighet. Vi vill dock inte påstå att dessa strategier bör betraktas som "lika värda" för vänstern och arbetarrörelsen i bemärkelsen att de skulle ha lika möjlighet att kunna förverkligas. Handlingsmöjligheterna är alltid begränsade av praktiken.

Som vi tror oss ha visat har vänsterpartiet i praktiken - trots tal om att marxismen är partiets teoretiska bas etc - anammat en reformistisk strategi. Denna strategi går ut på en anpassning till de rådande förhållanden, att försöka göra det bästa möjliga av situationen. Detta är den lättaste vägen att följa - i enlighet med "minsta motståndets lag".

Den reformistiska strategin

Den reformistiska strategin blir till hela sin karaktär kortsiktigt inriktad. Problemen centreras kring det mest omedelbara. Socialismen blir ett ideal som skjuts på framtiden. Men om socialismen inte är en fråga som bör resas idag, inte kan motiveras utifrån dagens behov, när ska man då överhuvudtaget ta kamp för den? Någon långsiktig strategi på hur dagens parlamentariska arbete skulle kunna kopplas samman med ett förverkligande av socialismen om sådär 30-40 år verkar ju inte heller vänsterpartiet ha. I praktiken innebär en sådan kortsiktig inställning att socialismen överges och att man istället begränsar sig till att verka för en "humanare kapitalism".

Åtminstone i perioder då kapitalismen kan "garantera" vissa reformer för arbetarklassen - och då också den borgerliga nationalstaten delvis kan utgöra en motvikt till marknaden - är det förstås mycket bekvämare att acceptera status quo istället för att försöka sig på en mer komplicerad och osäker strategi. En klassisk sådan period var 50- och 60-talen. Under dagens förhållande då marknaden "kräver" sociala nedskärningar, försämrade arbetsrätt och lägre reallöner hamnar den reformistiska strategin delvis i en återvändsgränd.

När socialdemokratiska ledningen går åt höger och attackerar sina egna reformer

plockar vänsterpartiet upp en del av de gamla socialdemokratiska idéerna. Istället för att formulera ett eget alternativ ställer sig (v) en aning till vänster om den socialdemokratiska ledningen, och hoppas på så sätt att plocka åt sig största möjliga antalet röster. Men då går man ju samma väg som SAP, vilket för de sistnämnda partiet ju lett till att man svikit sina tidigare ideal.

Den anarkistiska strategin

Den anarkistiska strategin är en direkt motpol till den reformistiska. Anarkisten och sekteristen vill ha sitt samvete rent, och då vill han inte smutsa ner sina händer med parlamentariskt arbete, kamp för inom-kapitalistiska reformer, osv. De socialistiska eller anarkistiska idealen ska genomföras omedelbart utan att man ska behöva gå igenom några övergångsformer. I praktiken leder denna inställning till en isolering från arbetarklassen. Många anarkistgrupper, utom möjligen syndikalisterna, har därför tenderat att inta en negativ inställning gentemot de "förborgerligade" arbetarna.

Anarkismens förtjänst skulle främst kunna vara dess kritik av reformismen och dess varningar om att hamna i en anpassningsfälla i förhållande till det borgerliga samhällets maktstruktur. Dess stora svaghet uppenbaras då den ska formulera ett eget positivt alternativ.

Den marxistiska strategin

Den marxistiska strategin är antagligen den svåraste att följa och den mest komplicerade av de tre, just emedan den försöker förena två motpoler. Å ena sidan försöker marxismen teoretiskt utmana hela det rådande samhällets ideologi och inta en principfast hållning i förhållande till det långsiktiga socialistiska målet, och riskerar på så sätt att hamna i en "sektaristisk fälla". Å andra sidan försöker marxismen på alla sätt att nå ut med sina idéer till arbetarklassen, och riskerar på så sätt att hamna i en "opportunistisk fälla". Denna motsägelsefulla karaktär hos marxismen förklarar, tror vi, också varför så många strömningar som åberopat sig på marxismen antingen gått över till reformismen eller reducerats små vänstersektor.

I en situation då kapitalismens kris och marknadernas globalisering på olika sätt underminerar reformismen är det inte omöjligt att marxismen ånyo kan vinna en massförankring inom arbetarrörelsen.

Eklekticism och atomism

Finns det ett tankemässigt mönster - en röd tråd - bakom vänsterpartiets reformism? På den frågan skulle vi vilja svara både jakande och nekande.

I filosofisk mening går ett eklektiskt tillvägagångssätt ut på att man varken försöker utarbeta sin egen filosofi utifrån en enande princip eller vill ansluta sig till en bestämd riktning, utan i stället väljer åsikter från olika riktningar, skolor eller system allt eftersom de olika enskilda ståndpunkterna tycks en vara rimliga. Eklekticismen bygger på ett atomistiskt synsätt, där olika delar av olika tankeströmningar betraktas på ett isolerat sätt.

Detta är vad som enligt vår mening genomsyrar ledande vänsterpartisters teoretiska resonemang kring ekonomin, staten, de internationella frågorna och den praktiska politiken. Inslag från liberala, utopiskt socialistiska, marxistiska, reformistiska, anarkistiska idéer blandas huller om buller, och resultatet blir osammanhängande. Marknaden separeras från kapitalismen, produktionen från distributionen, styret av företagande från ägandet, statsformen från sitt klassmässiga innehåll, nationerna från sitt globala sammanhang, den "teoretiska basen" från praktiken. Numera kan man både vara marxist och reformist. Konflikt- och konsensusperspektiv blandas ihop. Detta är ingen marxistiskt inspirerad analys, utan själva motsatsen till en sådan. Det nästan "ironiska" (för att använda Linds uttryck) resultatet av en sådan analys blir att man kan bekämpa kapitalismen genom att stödja den.

Marxister har å sin sida som regel utgått från ett holistiskt eller dialektiskt synsätt. Det sistnämnda innebär inte att man inte kan se motsägelsefulla inslag i t ex ett produktionsätt. Men det motsägelsefulla måste ses ur ett helhetsperspektiv - vi måste undersöka de antagonistiska inslagens växelverkan - och inte isoleras till sina beståndsdelar.

Det är eklekticismen som legitimerar ett reformistiskt tänkande, där de "bra" sidorna i ett samhälle isoleras från detta samhälles "dåliga" sidor. Allt man behöver göra är att öka de "bra" sidorna, då kommer de "dåliga" sidorna så småningom att vissna bort. Inga "kvalitativa språng" blir därmed nödvändiga.

Känns inte det här igen från tidigare analyser? Vi tänker här på VPK:s syn på regimerna i Östeuropa.

Enligt VPK kunde ett samhälle vara socialistiskt trots att det hade en närmast bysantinsk politisk överbyggnad och trots att nivån på detta samhälles produktivkrafter låg klart under den i de utvecklade kapitalistiska länderna. "Det är ägandet som bestämmer dessa samhällens karaktär." Allt som då behövde göras var att dessa länder skulle fortsätta ha en hög ekonomisk tillväxt, och att lite demokratiska reformer skulle kunna genomföras. Det "svenska partiets" uppgift reducerades till att trycka på så att de "bra" inslagen skulle öka. På så sätt skulle de "dåliga" sidorna så småningom försvinna. Att regimerna i dessa länder var bland de mest repressiva i hela världen skulle inte spela någon

avgörande roll på längre sikt. Förhållandena i Öst hade inte så mycket med de svenska förhållandena att göra, eftersom ju varje land skulle hitta sin egen väg till socialismen. Oj, allting pajade, vad var det som hände egentligen?

Nu kan ett samhälle ha större inslag av marknadsmekanismer och konkurrens än kapitalismen och ändå vara socialistiskt, solidariskt, rättvist och jämlikt. Samma filosofiska tankemönster (och då menar vi inte det konkreta politiska uttrycket) tycks återkomma i ny tappning. Detta tankemönster är knappast nytt historiskt sett. Om Bernsteins filosofiska tankesätt skriver t ex Rosa Luxemburg:

"Bernsteins teori ser inte det ekonomiska livets olika fenomen som de uppträder i sina organiska relationer med hela den kapitalistiska utvecklingen, med hela den ekonomiska mekanismen hos kapitalismen. Hans teori drar bort dessa detaljer från sin levande ekonomiska kontext. Den behandlar dem som disjecta membra (separata delar) i en livlös maskin."

Detta skriver vi inte för att vara nedlåtande, även om det kan uppfattas så. Vetenskapliga termer bör inte användas som skällsord. Eklekticism är vanligt i vårt kapitalistiska samhälle, och måste ses och förklaras utifrån sociologiska förhållanden. I den politiska praktiken - i ett samhälle som rivas av klassmotsättningar - blir dock eklekticismen i praktiken ohållbar, och leder till att man tvingas ta ställning för det ena eller det andra läget. Eklekticismen kan på sin höjd fungera som en "fernissa", utifrån vilken en kontroversiell politik kan legitimeras inför de egna gräsrotterna.

Ett eklektiskt och atomistiskt tänkande återfinns även i Sven-Eric Liedmans resonemang när han skriver att vänstern borde sluta prata om ett socialistiskt samhälle och istället förespråka åtgärder som kan betecknas som socialistiska, samt när han menar att alla tankar på en historisk slutstation kategoriskt måste avvisas främst utifrån demokratiska argument. Liedmans eklekticism har emellertid en något annorlunda karaktär, den är av det mer idealistiska slaget. Tankemässigt innebär den en återgång till en utopisk socialism. Den utopiska socialismen argumenterade också för socialism utifrån ohistoriska förhållanden. Men tankeströmningar som inte klarar av att eller vill basera sina ideal utifrån de reellt existerande socioekonomiska förhållandena kommer antingen att duka under eller att anpassa sig till status quo, ett öde som även mötte den utopiska socialismen. Äkta frihet är enligt marxister istället en insikt om nödvändigheten. I boken Den monistiska historieuppfattningen (skriven 1898) ger den ryske marxisten Plekhanov ett illustrativt exempel:

"De slavar som revolterade under Spartacus ledning förde krig mot sina herrar, men inte mot slaveriet; om de hade lyckats vinna frihet skulle de själva under gynnsamma omständigheter och med det lugnaste samvete ha blivit slavägare. Osökt kommer man här att tänka på Schellings ord, som får en ny innebörd, att friheten måste vara nödvändig. Historien visar att var och en av frihetens former

framträder först där den blir en ekonomisk nödvändighet."

Styrkan hos historiematerialismen ligger - till skillnad från vad vissa reformister och stalinister verkar ha trott - inte i att negligera aktörens roll för att på förhand säga hur historien kommer att utvecklas, utan tvärtom i att utifrån en analys av de sociala och historiska förhållandena visa på möjliga utvecklingsvägar för att på sätt öka aktörens valfrihet. En frihet som helt reduceras till idéernas värld blir, p g a sin avsaknad av en anknytning till verkligheten, en illusorisk frihet fången i det rådande samhällets struktur. I Liedman har vi ett tydligt exempel på hur ett idémässigt motsatspar kan bilda enhet. Ett perspektiv som överbetonar en sida av verkligheten - aktörens frihet - kan med andra ord under vissa omständigheter sluta sina dagar med att framhäva den andra sidan - aktörens ofrihet.

Var går vänsterpartiet?

Huruvida vänsterpartiet i framtiden kommer att fortsätta följa en reformistisk praktik är svårt att sia om.

Som tidigare konstaterats var det mest kritiska skedet i partiets utveckling åren 1990 till 1993. Det var under denna period som man kunde förvänta sig de största förändringarna, medan det efteråt verkar ha skett en viss stabilisering.

Det som också skulle tala för att vänsterpartiet åtminstone de närmaste åren fortsätter på den inslagna linjen är den parlamentariska gruppens dominans i det interna livet, den svaga gräsrotsorganisationen och den bristande förankringen i olika arbetarrörelseorganisationer.

Den interna oppositionen mot (v)-ledningens nedskärningspolitik har hittills varit mycket svag. I början av 1995 konstaterar t ex Dan Gahnström i Norrskensflamman 3/95 att vänsterpartiet praktiskt taget varit enat bakom uppgörelserna med regeringen om kraftiga besparingar.

Kritikerna har varit enstaka personer, som agerat ganska individualistiskt, och som därför ofta också växlat ståndpunkt i olika frågor. Vänsterpartiets oppositionsgrupper har varit mycket löst sammansatta. Detta har förstås gynnat ledningen och riksdagsgruppen, som ju själva av naturliga skäl kan föra fram sina åsikter på ett mer organiserat sätt, och som också har fördelen av att ha närmare kontakter med media. Även högerkritiker, som Annika Åhnberg, har haft vissa möjligheter att föra fram sin kritik i borgerlig media, en möjlighet som knappast stått till buds för vänsterfalangen.

I ett arbetarparti brukar vänstern p g a rent samhälleliga förhållanden vara ganska underrepresenterad i t ex de högre organen, på samma sätt som

invandrare, kvinnor, lågutbildade och andra missgynnade grupper också brukar vara det. Det enda sättet att motverka detta är att vänstern tillåts organisera sig inom detta partis ramar, för att lättare kunna göra sin röst hörd och för att på så sätt kompenseras för den sociala maktstrukturens negativa påverkan. Huruvida politiska fraktioner är tillåtna inom vänsterpartiet har dock inte riktigt stått klart.

Det är inte omöjligt att en organiserad vänsteropposition kan komma att växa fram inom partiet. En sådan skulle kanske inte vara marxistisk men ändå kritisk mot ledningens nuvarande accepterade av nedskärningspolitiken.

Medlemskårens sociala sammansättning är med all sannolikhet mycket mer trögföränderlig än väljarbasens sammansättning. Det är ganska sannolikt att partiets nyvunna väljarstöd bland vänstergående arbetare och LO-medlemmar i framtiden kan komma följas av en medlemstillströmning bland dessa grupper. Detta skulle kunna bidra till att en intern vänsterkritik växer fram. Till exempel har framgångarna i opinionen redan framkallat ett kraftigt medlemsuppsving för Ung Vänster, vilket verkar ha följts av en vänstervridning i förbundet. På Ung Vänsters kongress i början av 1996 blev t ex förbundsstyrelsens förslag om att stryka ordet kommunism ur principprogrammet nedröstat, samtidigt som vänsterpartiet fick kritik för sin ensidiga parlamentariska koppling.

Ingenting säger dock att partiets nuvarande höga opinionssiffror kommer att vara för evigt. En fackföreningsbaserad vänsteropposition inom socialdemokratien skulle i framtiden mycket väl kunna överflygla vänsterpartiet.

Mycket oförutsett kan hända

Att alltför tvärsäkert uttala sig om vänsterpartiets framtid bör man med andra ord akta sig för. Partiets tidigare så brokiga historia visar att mycket oförutsett kan hända. Dessutom har efterverkningarna av förändringarna i början av 90-talet ännu inte lagt sig. En slutgiltig bedömning av dessa kommer kunna göras först om kanske 15 eller 20 år. Den mänskliga aktiviteten följer inget på förhand fastslaget schema. Människan är en reflexiv varelse med självdistans som är i stånd att gå utanför varje sådant slags schema. Hon kan säga nej till det givna, och bli någonting annat...